

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ ДО МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У 1920-х РОКАХ

Суспільно-політична картина життя українського села 1920-х років надзвичайно яскраво проявилася під час перевиборів до місцевих органів влади. В часи сучасних політичних змін і потреб демократизації українського суспільства цікавим виявляється простежити історичний досвід політичних кампаній і, зокрема, вибори до місцевих рад в українському селі.

В період громадянської війни постановою V Всеукраїнського з'їзду рад (1920 р.), місцеві ради підмінялися тимчасовими надзвичайними органами влади вузького виконавчого спрямування – військово-революційними комітетами.¹

Перехід від війни до миру на початок 1920-х років в українському селі відкривав можливість демократизувати політичну систему радянського режиму. Постає необхідність змінити “фронтową” владу уповноважених та ревкомів, що призначалися більшовиками – на виборні ради.²

Соціальний склад післявоєнних сільських рад набрав протилежного від очікуваного більшовиками. Циркулярний лист ЦК КП(б)У (квітень 1921 року) констатував про значну “кількість районів, де сільради безпосередньо захоплені куркулями чи знаходяться під їх впливом і перетворюються із органів Радянської влади в куркульське знаряддя проти бідняків і середняків.”³

В селянській свідомості радикальних революційних змін не відбулося щодо різниці функцій виборних посадових осіб у дореволюційних та радянських місцевих органах влади. Членами та головами сільрад, обирали колишніх сільських старост, старшин, представників культу і інших. Народа по роботі на селі в Полтавській губернії, яка відбулася 27 жовтня 1921 року, зазначала, що в селах Лубенського повіту головами сільвиконкомів є колишні старости.⁴

Змінюючи владні позиції, більшовики намагалися тримати під контролем виборчий процес. З цією метою проводився соціальний та ідеологічний відбір кандидатур до місцевих органів влади. Постанова VII повітової партконференції Сосницького повіту Чернігівської губернії (16 квітня 1921 р.)

націлювала на те, щоб "куркулі та їм подібні елементи не знаходили собі місце у виконкомах сільських і волосних Рад".³

Відповідно до постанови IX з'їзду Рад України (1922 р.), з 1922 року вибори до місцевих рад проводилися один раз на рік (раніше вибори відбувались два рази на рік).⁴ В 1922 році підготовча робота до проведення перевиборів почалась у вересні. ЦК КП(б)У в листі від 2 жовтня 1922 р. націлював на необхідності максимального залучення незаможників до участі в передвиборчій кампанії і обрання їх до складу рад. З цією метою партійним комісіям рекомендувалось широко використовувати передвиборчі збори виборців і безпартійні селянські конференції.⁷

Політичні платформи поляризи в соціальному та ідеологічному відношенні сторін вимальовувались таким чином: офіційна - більшовицько-радянська приймала заходи щодо посилення боротьби з дрібнобуржуазною та буржуазною ідеологією під лозунгом: "Ради - основна висота політичного наступу!", "КНС! До Рад!", "Жодного місця в Радах куркулям!"⁸, заможні проводили досить активну антирадянську пропаганду, намагалися здійснити на практиці лозунг "Ради без комуністів і без комнезаможників".

З Одеського губвиконкому повідомляли про те, що восени 1922 року "волосним і повітовим виборчкочам, організаціям КНС довелося витримати жорстоку боротьбу з куркулями, котрі намагалися протиснутися до Рад та сформувати свої Ради". З цією метою "куркулі" опротестовували вибори, масово клопотали про поновлення виборчих прав, виступали за створення хуторських сільрад, аж до утримання їх за власний кошт, включали до списку виборців "мертвих душ". Вибори 1922 р. позначились активним протистоянням. Із Житомира телеграфували до республіканського Центравиборчкому (2 листопада 1922 р.), що на місцях "помічаються прагнення куркулів завдати обранню активних радянських працівників".⁹

Партійні ж директиви спрямовували вибори до радянського сценарію: "Ніхто з тих, хто боровся зі зброєю в руках проти Рад і хто приймає участь в бандитських виступах, не повинен пройти до Рад".¹⁰ Телеграма ЦК КП(б)У 15 вересня 1922 р. націлювала губкоми КП(б)У: "При висуванні кандидатур до виконкомів, зокрема на голів виконкомів, потрібно висувати комуністів, що користуються авторитетом на місцях. А в разі відсутності таких - висувати найбільш підходящих незаможників".¹¹

Активне втручання компартійно-радянських структур у виборчий процес 1922 року приніс бажані для системи результати.

До сільрад було обрано 70% селян, переважно бідняків та середняків, 25% службовців, 4% робітників. В цілому по республіці до складу волвиконкомів обрано 51,2% комуністів.

Під час виборчої кампанії 1923 року радянська влада проводить активну політику по виявленню куркульських господарств задля позбавлення їх членів виборчих прав. В 1923 році "лишениці" складали 498183 особи, або 3-4% від загального числа виборців. В окремих селах цей відсоток хитався від 2 до 24%.¹²

Результати виборів 1923 року свідчили про успіхи радянсько-більшовицького крила: в порівнянні з 1922 роком кількість членів партії в складі сільрад зросла в середньому на 2% (20), відсоток комуністів, членів волвиконкомів становив у Волинській губернії - 85-90%, у Довещкій - 95%, у Катеринославській - 80%, у Чернігівській - 95%, у Подільській - 90%.¹³

Серед 207560 обраних депутатів до сільських рад селяни склали 86,8%, решта: робітники - 6,1%, службовці - 7,1%, в тому числі членам більшовицької партії та комсомольцям належало відповідно - 7,1% (14692 осіб) і - 2,4% (4982 особи) місць.¹⁴

В сільрадах членам КНС належало 49% місць, біднякам, не членам КНС - 27,8%, середнякам - 11%.¹⁵ Помітним стало представництво жінок. На їх долю припадало 6% складу сільських рад (12241 особа).¹⁶

Політична ситуація на селі, в з'язку з "ножицями" цілком помітно змінилась. Це наочно проявилось під час виборів до сільських рад восени 1924 р. В більшості районів України явка виборців була вкрай низькою - 35%.¹⁷

Відповідно до рішень січневого (1925 року) пленуму ЦК КП(б)У і уряду Української СРР губернські виборчі комісії скасували вибори в 1200 сільрадах і призначили нові.¹⁸

Повторні вибори до рад (березень-квітень 1925/26 р.) проходили в обстановці "пожвавлення" в діяльності рад. Активність сільських виборців під час повторних виборів 1924/25 року зросла і складала 44,2%.¹⁹

В обстановці зростаючої активності селянина-власника проходила виборча кампанія в місцеві органи влади 1925/26 року. Інформстатвідділ ЦК КП(б)У, підводячи підсумки

перевиборів, значає, що "на базі господарського зміцнення села, явно накреслилося зростання суспільно-політичної активності різноманітних прошарків села. Особливо яскраво проявилася зростаюча активність середняка, господарство якого значно зміцніло."²⁰

Впровадження політики "нового курсу" на селі, з її складовою "пожвавлення рад" сприяло активізації суспільно-політичного життя на селі і залученню до нього селянства. Якщо під час виборів до місцевих органів влади в 1924/25 р. спостерігалось байдуже ставлення селян до складу і роботи сільрад, то вибори 1925/26 р. показали, що "селянство розглядало сільради як свої органи влади і зацікавилось їх роботою". (За підсумків Інформстатвідділу ЦК КП(б)У про виборчу кампанію 1925/26 року.) Зростає явка виборців: 1924/25 р. – 46,6%; 1925/26 – 54,1%.²¹ Біднота в обраних радах 1925/26 р. складала 57,2%, середняки – 41,6%, заможні – 1,2%. Що стосується останніх, то їх абсолютне число збільшилось в деяких округах до 3,2% - Херсонська; 3,4% - Запорізька; 4,3% - Сталінська; 6,6% - Старобільська.²²

До жіночих кандидатур в більшості випадків відношення негативне: "Не треба, навздо вона здалась, хіба вона що зробе, як би вона була хоть освічена" (Лубенська округа). Ця думка впливала із практики попередньої роботи жінок у сільрадах минулого скликання. Такий підхід в значній мірі підривав довіря селянства до можливої участі жінок-селянок приймати участь у громадській роботі. Якщо у виборах 1924/25 р. жінки-члени сільських рад склали 13,4%, то в 1925/26 р. – 9,3%.²³

Вибори 1925/26 року, їх хід та результати свідчили про високу громадську активність мешканців села. Звичайно різні соціальні верстви села по різному реагували на вибори. Так біднота не проявила достатньої організованості. Лише по 10 округам помічена значна організованість і активність бідноти, яка поступалась середняцькій активності. Причинами змін суспільно-політичної ситуації були: досить високий урожай, завдяки йому зміцнілися економічні позиції середняка та заможних груп на селі, при цьому послабилися економічні позиції бідноти; упадницькі настрої членів КНС, в зв'язку з реорганізацією останніх, вплинули на настрої бідноти теж; відсутність приміщень для проведення виборів позначилася на активності бідноти, яка просто-напросто слабо була забезпечена теплим одягом та взуттям; майже не відчувалась організаторська роль комнезамів в керівництві біднотою. Найвищу ж активність в

кампанії по перевиборах рад показав середняк. "Питома вага його виступки зростає, що в громадянському житті села він намагається відігравати вирішальну роль" (Із підсумкових матеріалів центрвиборчкому). При цьому середняк зосередився на пошкваленні діяльності рад та активної участі в її роботі. Із Миколаївської округи повідомлялось: "Із класових прошарків найбільш активну участь в перевиборах приймає середняк", "якщо торкнутися питання за чий рахунок в цьому році на селі зростає загальна активність, то, звичайно, за рахунок - середняка" (Черкаська округа).²⁴

Звіти партійних органів по 32 округам про хід виборів 1925/26 року містять свідчення про "спільні виступи бідняків та середняків", пояснюють також причину цього: "в раді випадків наявність спільних виступів бідняка та середняка слід віднести за рахунок правильної політики партії, а не за рахунок роботи партійної організації і органів КНС по створенні цього блоку".²⁵

Союз середняків і "куркулів" помічений у 15 округах, десь 3-5 випадків на округу. Матеріали 31 округи свідчать про активність куркульства в перевиборах до рад. Типовими формами боротьби заможних за свій вплив на роботу сільрад – використання економічно залежних від них бідняків та середняків "прокуркульської орієнтації, шляхом підмоцнення та впливу церковних рад". Останні вели дуже активну боротьбу за завоювання сільрад, використовуючи при цьому свій вплив на частину бідняків, середняків та особливо селянок. В одному із сіл Кам'янецької округи "куркульські елементи скуповували по 50 коп. голоси бідноти". В одному із сіл Тарандицького району, Лубенської округи "куркуль взявся розносити картки, вручаючи їх біднякам, пояснюючи про те, що необов'язково з'являтися на перевибори, своїм же прибічникам говорив про обов'язкову явку".²⁶

Заможний селянин в боротьбі за вплив у місцевих радах діяв через підставних осіб - економічно залежних бідняків та однодумців-середняків в господарських питаннях. В цю виборчу кампанію жінки проявили недостатню активність. За підсумками виборів за 32 округами явка жінок на виборчі збори була незначною від 3% (Запорізька округа) до 13% (Конотопська округа). На зборах тримали себе пасивно голосували, переважно за жінок.

Антирадянські виступи помічені в 28 округах. Основний зміст таких акцій проходив під лозунгом: "Сільські ради без комуністів!"²⁷

Виборча кампанія 1925/26 року показала загальне зростання політичної активності селянських мас, викликане як політикою "нового курсу" на селі, спрямованою на піднесення господарства селянина-власника, так і пожатвенням приватно-капіталістичних інтересів селянства, викликаного ростом індивідуального дрібного господарства на селі.

Більшовицька правляча партія намагалася "спрямувати" активність основної маси селянства в русло рад... забезпечити перемогу радянських прошарків села, тобто бідняків та середняків, з тим, щоб на цій основі зміцнити союз бідноти з середняками і в подальшому забезпечити керівну роль за біднотою".²⁸

Виборча кампанія до місцевих органів влади 1925/26 року відбувалася паралельно з реорганізацією комнезамів і перевиборами їхнього керівництва та виборами до керівних органів кооперації, місцевих партійних органів, КВП та народних засідателів.

Важливим політичним важелем радянської виборчої системи під час перевиборів до Рад залишався фактор позбавлення виборчих прав. Інструкція ЦВК СРСР (вересень 1926 року) задекларувала нові правила щодо проведення виборів до рад. В результаті цього відсоток "лишенців" збільшився до 10,3%.²⁹

Радянський режим, в залежності від соціально-політичної і економічної ситуації на селі, вмів маневрувати цим важелем, позбавляючи чи надаючи виборчі права певним соціальним категоріям села, досягаючи при цьому бажаного результату.

За що позбавляли виборчих прав і кого обирали до місцевих органів влади? ЦСУ подає розкладку складу позбавлених виборчих прав по 28 округах - 222 районам України в 1925/26 році.³⁰

Соціальні категорії, позбавлених виборчих прав	У % до загального числа позбавлених виборчих прав
Духовенство	18,9
Агенти, колишні поміщики і жандармерія	15,9
Засуджені	11,0
Підопічні	4,8
Торговці і посередники	34,3
Особи, які живуть на нетрудові доходи	7,5 (в т.ч. 2/3 жінок)

Підприємці	4,2
Інші	3,3
Не визначено	0,1

В цьому списку відсутній "куркуль". Джерело так пояснює його відсутність: "Причини не у відсутності куркуля, а в умілому пристосуванні його до радянських законів, в збереженні, шляхом маневрування, вигляду цілком ймовірного трудового характеру свого господарства, в маскуванні його нетрудового принципу з одного боку і недостатньо умілому і твердому застосуванні місцями інструкції про виборчі права з іншого боку".³¹

Компетенція сільвиборчкомів і судів дозволяла позбавляти громадян виборчих прав "за вживання найманої праці більш встановленої норми в колективі", за службу "кінним стражником у поліції", за "службу в охрانیм відділенні", за "зв'язок з церквою", за те, що був "крупним власником до революції, а в даний час застосовував найману силу", позбавляли права голосу колишніх жандармів, городових, писарів тюремних інспекцій, земських начальників і інших.³² Сільвиборчком Златопільської сільради Балківського району Запорізької округи в 1927 році позбавив сімнадцять громадян виборчих прав.³³

Селяни-"лишенці" не байдуже ставилися до позбавлення власної участі у виборчому процесі. Деякі з них відстоювали власні політичні права в різних інстанціях. До ВУЦВКУ надходили листи і заяви від селян з проханнями про помилування і поновлення їх у виборчих правах. 23 березня 1927 року в Приймальню ВУЦВКУ надійшов лист Митра Іванченка, мешканця села Старо-Котельні Іванівського району Житомирської округи: "Будучи при скрутних обставинах в великих злиднях я мав нещастя перебувати на службі при старому устрої в стражниках. Служив я ... з 1910 - по 1911 р.

...Перебуваючи при старому устрої в ці роки на службі у ворожому таборі трудящих, я у своїх вчинках глибоко розкаюся.

...Повернувшись додому, я став до сільського господарства..., працюючи коло землі, проводячи за плугом. Назавжди остався хліборобом і аж до Жовтневої революції ні в чім себе не запламував будь-якими вчинками.

...при громадянській війні не виступав, не був в таборах ворожих ... Радянській владі.

Мене позбавили користуватись в привілегії громадянства і позбавили в виборчих правах голосу мене і мою жінку.

зарахували в вороги трудящих... Мене позбавили в 1923 р., а жінку в 1927 р.... Перше моє клопотання подано до ВУЦВКу 7 серпня 1926 року, відповіді немає..." Підпис. 25 лютого 1927 року.³⁴ ВУЦВК направив лист-відповідь з позначкою "терміново" Волинському окривконкому 27 лютого 1927р.: "Надсилаючи листування з приводу прохання гр[омадянина] Іванченка М.П., мешканця Сі[яро]-Котельни Івано-Франківського району, що до відновлення йому виборчих прав, оргінстр ВУЦВКу повідомляє, що за постановою Президії ВУЦВКу з 15.02./протокол ч.21/226 п.18, громадянину Іванченку М.П. виборче право відновлено.

Сповістити про це просителя, а копію повідомлення надіслати до ВУЦВКу.

Зав. оргінстру - /підпис/
Секретар - /підпис/".³⁵

Іноді заяви-скарги селян про поновлення їх у виборчих правах ВУЦВК надсилав для вирішення на місце. 9 жовтня 1927 року Волинському окривконкому було надіслано листа такого змісту: "Оргінстр ВУЦВКу надсилає на розгляд заяву гр[омадянина] Дубенюка Василя Петровича, мешканця с. Середньої Деряжні, Ярунського району, який прохає відновити йому виборчі права. Про наслідки цієї справи-прохання безпосередньо повідомити просителя".³⁶

Статистичні відомості про візити прохачів та надходження пошти до Приймальної голови ВУЦВКу за першу половину 1927 року свідчать про те, що в числі 4312 селянських питань, зафіксованих в Приймальній голові ВУЦВКу, в 36 випадках зверталися селяни з проблемою "відновлення громадянських прав".³⁷

Клопотали селяни про поновлення їх у виборчих правах і перед сільвборчкомами. В інформаційному звіті Березанського райвборчкому, що на Київщині, про попередні підсумки виборів до сільських рад повідомлялося, що під час виборчої кампанії 1927/28 року громадяни, позбавлені виборчих прав, подали 102 скарги. В тому числі до райвборчкому - 23, решта - до сільвборчкому. Серед скарг, направлених до райвборчкому: задоволено - 14, відмовлено - 7, передано на вирішення окривборчкомом - 2.³⁸

Якщо під час виборчої кампанії 1925/26 року "лишениці" складали - 1,4%, то в 1926/27 році - 4,6%, а в 1928/29 році - 4,5% від усього числа виборців. Степова частина України, з її порівняно вагомим частинною заможного селянства, виділялась

вибітним відсотком позбавлених виборчих прав. Документ підкреслює, що тут мешкає "більша кількість куркульства, яке проявило себе в класовій боротьбі - 5,5% (1926/27 р.), до 5,8% (1928/29 р.)".³⁹

Запровадження "надзвичайщини" на селі з її примусовими хлібозаготівлями, нагнітання політичного психозу в суспільстві на ґрунті сталінського твердження про загострення класової боротьби по мірі просування суспільства до соціалізму, вплинуло прямо і на виборчі кампанії. Радянському політичному режиму вигідним було перетворювати в ігрові суспільства певну соціальну категорію громадян села, досягаючи при цьому головної мети: розпалити ворожечність на селі, спрямувати в русло соціального протистояння тих, хто має право голосу і тих, кого позбавляли цього. В Березанському районі Київської округи під час виборів 1926/27 року не мали права голосу 253 особи (193 - чоловіків, 60 - жінок), а вже в 1927/28 р. - 1069 осіб (617 - чоловіків і 452 - жінки).⁴⁰

Прослідкувати процедуру виборів до сільрад в 1926/27 році допоможе звіт Березанського райвборчкому. Прибулі на виборчі збори проходили реєстрацію "шляхом перевірки виборчих карток". Напередодні виборів сільвборчкомами здійснювалась перевірка списку виборців та осіб, позбавлених виборчих прав. Про час і місце скликання загальних зборів виборців завчасно повідомляли. Окремі оголошення розвешувалися на видному місці, або через сільвиконавців індивідуально запрошувалися виборці.

По всіх сільрадах голосування проводилось персонально і на альтернативній основі: списки кандидатів до сільради пропонувались активом села "в кулі з різними організаціями" і пропонувались "кандидатури осіб, що були виставлені на самих загальних зборах виборцями". Голоси підраховувались "за" і "проти". Лічильників обирали загальними зборами виборців.⁴¹ 10 січня 1927 року на збори виборців до сільради села Войтове Березанського району прибули 292 мешканці (в тому числі чоловіків - 281, жінок - 11), не з'явилися на загальні збори - 1462 особи (в тому числі чоловіків - 518, жінок - 935).

Головним документом загальних зборів громадян села до порядку денного вносилось питання-звіт про роботу сільради чи райвиконкому. Звіт виконкому супроводжувався масою запитань з місць. Протоколом зафіксовано, що при обговоренні звіту про роботу Березанського райвиконкому, виборцями було задано 78

запитань, п'ята частина з них присвячувалась податковій політиці: "Необхідно звернути увагу на терміновість, яка виникла у цьому році при нарахуванні сільгосподатку, коли обложили податком слабі господарства однаково з замогнучими"(селянин Шкарупій В.С.).

"Ми платили податок. В окладних листах написано, що частина податку використовується на школу, а нас чому-то гонять возити дрова до школи" (селянин Меншукес П.).

Цікавились селян також станом культури та освіти, медичного обслуговування, кооперації, фінансування та кредиту, зарплатою членів РВК: "Чого збільшується податок?", "Чи важив РВК заходи щодо відкриття другої семирічки в районі?", "Скільки на райбюджеті сільбудів і хат-читалень?", "Яку пенсію отримує інвалід і хто нею керує?", "Яку роботу провів РВК в галузі кооперативного будівництва?", "Чи зробив що район відносно пересувного кіно?", "Як розвиваються колективні і скільки машинних товариств?", "Чого не своєчасно виїждять міліція на злочини?"⁴²

Зміст поданих запитань та побажань виборцями села Войтове Березанського району в ході виборів до місцевих органів влади адекватно відображав характер тих питань, які піднімали сільські виборці в цілому по всій Україні. Центровиборчком були виділені ті питання, які найчастіше зустрічалися в ході виборчої кампанії по 13 округам України в 1926 році:

* - високі ціни на промислові товари порівняно з низькими цінами на сільськогосподарську продукцію, особливо на хліб;

- тягарина при вирішенні замлевнопорядкування;
- короткий термін сільськогосподарського кредиту;
- високі ціни на посівні позикки;
- слабке забезпечення шкіл підручниками;
- високі ціни на сільськогосподарські машини;
- слабка боротьба з кримінальним бандитизмом;
- невдоволення тим, що доводиться сплачувати за харчування допризивників;
- про необхідність сільраді мати власний бюджет;
- про повернення зачинених церков;
- про звільнення скоту від обкладання сільськогосподарським податком;
- назвати республіку "Селянсько-Робітнич", а не навпаки;
- про збільшення відсотку селян для навчання у вузах;

- про необхідність звітів представників центральних органів влади перед селянами;
- про покращення доріг і загального благоустрою села;
- про якнайшвидше проведення землеустрою;
- про збільшення кількості шкіл;
- про відкриття амбулаторій;
- про організацію злучних пунктів.⁴³

Сільрадівські звіти про зроблене більш зацікавленіше сприймалися виборцями, ніж звіти райвиконкомів, які "відзначаються деякою шаблонністю і сухістю, ... складаються в основному із зайвих і нудних цифр, що в свою чергу стомлювало виборців і знижувало їх активність". В деяких округах звіти сільрад зовсім не супроводжувалися обговореннями. Низьку активність виборців пояснювали самі селяни: "що нам обговорювати роботу сільради, коли ми і так знаємо всю її роботу". Знижував активність селян на зборах низький рівень звітів голів сільрад.⁴⁴

Всього в Березанському районі на загальних виборчих зборах по селам, де заслуховувались звіти сільрад було задано 314 запитань, виступів при обговоренні звіту - 98. Від жінок надійшло - 2 запитання.⁴⁵

Виборчі процеси перетворювалися на своєрідні політичні баталії між селянами з одного боку та представниками більшовицької партії з іншого.

Не подаючи могутній партійно-чиновницькій бар'єр під час виборів у власному селі, селяни скаржилися до вищих органів влади України. 26 лютого 1927 року селяни села Велика-Михайлівка Покровського району Запорізької округи в листі до ВУЦВКУ скаржилися: "Під час підготовчої роботи обговорювались рекомендовані кандидатури від організацій, а особливо кандидати висувались партосередком з самих партійних організацій, але по обговоренню таким давали отводи. Не як партійцям, а як негарним людям, поміченим раніше у воровстві, замість них селяни заміняли інші кандидатури. Всі обговорили й кандидатури були вивішені в сільраді, а коли обговорили й кандидатури були вивішені в сільраді, а коли проводили вибори, то виявилось, що в списках [залишилися] ті кандидати, яких селяни знімали при обговорюванні, а рекомендованих селянами кандидатів немає. І так під партійним тиском голосують. Подібно проходили вибори і на райз'їзд... і ні одного селянина, а всі партійні."⁴⁶

Така поведінка місцевої партіомеклатури при виборах до сільрад була продиктована директивою ЦК КП(б)У від 25 грудня

1925 року, яка нащлювала "на необхідність підготовки ділових як партійних, так і безпартійних кандидатур до складу сільрад".

Частина партійних організацій, особливо низових, вважали попереднє складання орієнтовних кандидатських списків, "в умовах широкого розвитку радянської демократії, недоцільним і як такий, що порушує принципи демократії".

Селянство розцінювало спискову систему як повернення до адміністративного тиску. Деякі райкоми КП(б)У Первомайської округи не разикнули запроваджувати директиву ЦК КП(б)У, боячись викликати невдоволення з боку тієї частини села, яка не була організована в комнезамі. Секретар Володнівського РКП на розширеному пленумі РВК "запропонував сільрадам взяти на себе ініціативу по підборі кандидатур для майбутнього складу сільрад. Лише тільки "після категоричних директив і пояснень О[кругового] К[омітету] "хвостизм" райпарткому в значній мірі було зжито".

Але в 16 округах висувалися списки від різних конкуруючих організацій: ячейок КП(б)У і ЛКСМУ, КНС і інших.⁴⁷

Однак, результат обраних до місцевих органів влади для радянського режиму виявився обернено пропорційним: відсоток заможних селян в сільрадах 1926/27 року склав 33%.⁴⁸

Восени 1927 року внаслідок штучного заниження вольовим методом цін на хлібні культури і "товарного голоду" складалась кризова ситуація в системі хлібозаготівель. Радянський режим намагається подолати хлібозаготівельну кризу методами "воєнного комунізму". Впровадженню примусових хлібозаготівель селянство виявило масове невдоволення. Селянський протест "надзвичайщині" змусив радянський режим перенести перевибори до місцевих рад по всій країні з початку 1928 року на початок 1929 року. Особливістю цієї перевибірчої кампанії в українському селі став небачений за часів непу ідеологічний наступ на селянство. Шалений потік радянської передвиборної пропаганди на селі можливо зрівняти хіба що з періодом "воєнного комунізму".⁴⁹

Ідеологічне забезпечення і спрямування виборчої кампанії в потрібне радянському режиму русло здійснювала величезна армія більшовицьких посланців на селі. Подібно злив, накопились на село ідеологічні працівники, котрі разом з низовими партійними організаціями займались мобілізацією активу для проведення перевибірчої кампанії на селі. Лише в Луганській окрузі "було мобілізовано до 500 товаришів, з них

окративу 150". В Одеській окрузі направлено 110 осіб, до Київської – 375 осіб, до Проскурівської округи – 130 чел.; в Сумській окрузі виділено щомісяця 100 активістів, у Волинській – 64, у Кременчуцькій – 80, у Миколаївській – 45 осіб з підприємств та 125 слухачів райпартшколи, у Могилів-Подільській округі – 50 осіб; у Вінницькій – 86, у Мелітопольській – 125. На допомогу місцевим партійним організаціям ЦК КП(б)У надіслав кілька десятків співробітників Інституту марксизму-ленінізму та з округових партійних курсів.

Колективи редколегій місцевих газет, з метою розгортання самокритики на селі, влаштували "похідні редакції", які, переїжджаючи з села в село, висвітлювали і перевибірчу кампанію до сільських рад. На село надсилались робітничі бригади, організовувались переклики, змагання. Основним політичним мотивом цієї передвиборчої кампанії ЦК КП(б)У вважав, в підсумковому документі "Перевибори сільрад", надавати їй характеру "гостро виявленої чіткої класової боротьби проти куркуля і підкуркульника".⁵⁰

Таким чином радянський режим вирішував два важливі завдання: з одного боку, розширювався ідеологічний наступ на селянство, а з іншого - вносився розкол в його середовище. Оскільки в сільській ментальності яскравіше позначались принципи високої моралі, і, не кожен сільський мешканець зміг би просто, без видимої причини, виступити проти свого односельця, правлячому режиму доводилося допущатися до послуг пролетарської "допомоги", щоб розпалити ворожечість на селі. Партійні документи з цього приводу засвідчували, про відсутність "у окремих сільських партійців, а місцями й у осередків чіткої політико-класової лінії, наявність хвостизму, випадки нерозуміння політичної ваги на селі, невміння об'єднати бідноту для організації відсічі куркульству", а далі йшов перелік багатьох округ, де спостерігався відступ від "генеральної лінії": Одеська, Зінов'ївська, Старобільська, Вінницька, Сумська, Первомайська, Луганська, Білоцерківська, Дніпропетровська, Могилівська, Куп'янська, Мелітопольська та інші.⁵¹ Перевірки місцевих виборчків засвідчують з яким розмахом радянська система розчищала собі дорогу від "соціально чужих елементів".

В Харківській окрузі під час перевірки було виявлено "засміченість сільвиборчків заможним і соціально чужим елементом". Результатом "виправлення" такого стану було усунуто 35 голів сільвиборчків і на 9 голів накладено дисциплінарні покарання.⁵²

З міськ в Центрвиборчком надходила інформація, яка свідчала про неспівпадіння бажань офіційної влади з реальною обстановкою на селі: "Маємо факти, - значаєтьсь з цього приводу центром, - замарування в звітах класових протиріч, прагнення аби збори пройшли без класової боротьби". Зокрема, піддався критиці звіт сільської ради села Пильні Олександрі, що на Проскурівщині, в якому "ясняво почувалось умиротворення класових прошарків".

Владні та селянські інтереси розходились під час проведення звітно-виборчих зборів. Владу цікавило те, чому селянин менше приділяв інтерес під час проведення цієї кампанії: підвищення врожайності, проведення посівної кампанії, колективізація.³³

Між 5 і 10 січня 1929 року в округових газетах був надрукований передвиборний наказ, в обговоренні якого прийняли участь селяни. При цьому активність їх була вищою, ніж в минулі перевибори. До наказу селяни вносили свої пропозиції: прискорити проведення землеустрою, уніфікувати самообкладання, вести будівництво шкіл, покращити роботу сільських рад. Антирадянські настрої проявлялися в тому, що наказ замазували дьогтем, зображали на ньому карикатури з антирадянськими підписами, вносили свої доповнення: пропонували відмовитись від сільськогосподарського податку, протестували проти індустріалізації, в копії, передбачені на її проведення, перекинути на піднесення дрібної кустарної промисловості, виступали селяни і проти переходу робітників на семигодинний робочий день, аргументуючи це тим, що селяни працюють по 18 годин на добу.³⁴

Ця перевиборча кампанія піддавалась впливу "надзвичайних" настроїв. Радянська влада, здійснюючи своєю політику надзвичайних заходів шукала опору в неможливих. Тому вони, обтяжені владними амбіціями, впевнено заявляли про власну спроможність справитися з владними обов'язками на селі: "середники вже напрацювали - самі попрацюємо", або "ми без них обійдемося". В Первомайській окрузі в одного з голів сільської ради запитали: "Як у вас справа з новим списком до сільради?" - відповідь була такою: "У нас справа на 'п'ять" обстоїть - в цьому році жодного середняка не проведено до сільської ради". Таких прикладів можна навести багато. В результаті відсоток середняків по багатьом сільрадам зменшився.

В окремих районах біднота проявила високу політичну активність. В Кам'янецькому районі Дніпропетровської округи

найактивнішою була біднота. Із 180 присутніх селян на звітних зборах сільської ради в обговоренні виступило 85 неможливих.

Заможні селяни в ході перевиборів намагалися показати справжню суть політики більшовицької партії та радянської влади на селі при проведенні примусових хлібозаготівель, самообкладання, сільськогосподарського податку, а також зашкодити оформленню союзу робітничого класу з бідняцько-середняцькими масами села. З позицією заможних були солідарні священники.

В питаннях раціонального функціонування селянського господарства середники підтримували позицію заможних селян: "Передайте Червоній Армії, - говорили міцні середники на зборах у Яблунівському районі, - що село грабують... так далі жити неможна". "Селянство матиме можливість жити і господарювати тоді, коли перенагу візьме правий уклін. Зараз наше господарство руйнується", "ви живите сталінськими думками й директивами, а Сталін засидівся в Кремлі, відірвався від нас, треба спуститися у село, тут у селян немає стимулу для господарювання".

В ході цієї кампанії заможні селяни розповсюджували листівки в яких вони кваліфікували примусові хлібозаготівлі грабежем комуністів і "кацапів" (Добровеличківський район, Первомайська округа).³⁵

Чим даліше режим відходив від вільного функціонування демократичних засад в суспільстві, тим більше він потребував підтримки. В українському селі що місью повинні виконувати комнезами. "Генеральна лінія" партії на селі під кінець 1920-х років по формуванню колективу сільрад була спрямована на те, щоб досягти максимальної участі бідноти в роботі сільрад з одночасним забезпеченням представників середняцтва і штучному обмеженні, а то і взагалі не допустити заможних до роботи в місцевих органах влади. З цією метою інтенсивно проводилась робота в комнезамах, щоб вони, зоруч з сільпарт'ячійками зробились центром організації бідняцько-середняцького активу під час перевиборів.³⁶

Партійні організації повинні при цьому затихатися в ролі судді, визначаючи кому слід бути, чи навпаки, в радах. В листі ЦК КП(б)У "Про перевибори Рад" (1928 р.), адресованому всім партійним організаціям КП(б)У значалося, що "першою і основною умовою успішного проведення перевиборів є забезпечення зверху донизу класового витриманого, твердого і в той же час гнучкого партійного керівництва кампанією", - крім

О-
іх,
лу
го
цій
ко
трі
в
ші
ко
і з
в
д.
жив
ли
і р-
ррі
сно
ано
ня
ми
ого
азу
них
с у
ано

на
пое
ння
збіт
на
чну
нду
ни)
акту
ю з

того "партійні організації повинні відводити кандидатури класово ворожих елементів і відстоювати свої кандидатури в тих випадках, коли вони відводяться по недобрим мотивам, і тим більше, ворожими антирадянськими елементами і їх прислужниками".⁵⁷

Заможні селяни - "глитаї" (так їх іменують партійні документи) досить активно втручались у виборчі кампанії, відвойовуючи собі місця в радях. В доповіді фракції Центрвиборчкому "про підготовчу роботу до перевиборів Рад", адресованій ЦК КП(б)У (1928 р.) повідомлялося, що "глитаї намагаються перетягти до себе найбільш відсталіх бідняків і середняків". Вони застосовували такі методи боротьби як терор проти голів і членів сільрад, активних громадян і культурцівників, незаможників, голів редколегій сільських газет, підпалювали хати активних робітників. "Глитаї і спекулянти вживають метод економічної зацікавленості бідняків та середняків. Вони дають пільговий кредит, допомагають харчами, насінням, реманентом, щоб паралізувати вплив кооперації і радгоспа..., закликають особливо серйозно перевіряти кандидатури комуністів і бідноти, скликають збори для намічення до ради своїх кандидатів".

Особливу активність проявляли заможні в період складання виборчих списків. Вони намагалися за будь-яку ціну здобути виборче право і з цією метою справно здавали хліб на хлібні пункти, придбавали облігації позики для індустріалізації, відмовлялися від аренди землі, висловлювали побажання увійти до колгоспів, а щоб їх не зараховували до категорії "експлуататорів найманої праці", - звільняли наймитів. Великі заможники відкрито агітацію за своїх кандидатів по церквах, молитовних будинках, через своїх ставлеників на перевиборчих і виборчих зборах. Намагалися прилучити жінок на свій бік. Так, до жінки сільвиборчкому села Британіка, що на Херсонщині, прийшли дві сусідки-куркульки, принесли їй сала, борошна і стали вмовляти її, щоб підтримала до сільради їхні кандидатури або їхніх чоловіків.

Більшовицька партія намагалася в директивному порядку досягти переваги на виборах: "на цих перевиборах Рад посилює активність робітників, батраків, бідняків, середняків, домагаючись стовідсоткової явки на вибори, - а також шляхом організації перевірки складу виборчої комісії і забезпечення в них керівного впливу батраків та бідняків".⁵⁸

При цьому пояснювалось "трудящим масам, що демократія в Радянському Союзі - це свобода виборів і самокритики для трудящих..., рішуча відсіч усім капіталістичним елементам... цим елементам немає місця на виборах".⁵⁹

Досить наполегливе втручання радянського режиму у виборчий процес на селі 1928/29 року позначилось на їхніх результатах: до складу 10614 сільрад в 1928/29 року обрали: жінок - 17,5%, членів та кандидатів КП(б)У - 10,4%, членів та кандидатів ЛКСМУ - 6,3%, членів КНС - 44,8%, батраків та сільськогосподарських робітників - 3,9%. Для порівняння - в 1926/27 році 10655 сільрад мали відповідно в своєму складі: жінок - 9,6%, членів та кандидатів КП(б)У - 9%, членів та кандидатів ЛКСМУ - 4%, членів КНС - 35,2%, батраків та сільськогосподарських робітників - 0,5%. Значно поновився депутатський склад новообраних сільрад: в 1926/27 році оновлено депутатів в сільрадах на 50,5%, а в 1928/29 році на 59,3%.⁶⁰

Умів маніпулюючи громадською думкою, економічною та політичною ситуацією, перевагами монопольного статусу політичної партії, радянському політичному режиму в кінці 1920-х років вдалося досягти позицій, яка згодом стане визначальною у формуванні та розвитку радянської виборчої системи.

Сутність диктатури, як способу управління, і комунізму як ідеології, передбачають монополію не лише на владу, але і на будь-яку суспільно-політичну активність. Нетерпимість до всіх інших проявів особливостей поведінки, а значить і суспільної позиції визначала форми і методи впровадження постулатів радянської політичної системи на практиці. В зв'язку з цим передбачався широкий арéal впливу пануючої ідеології на суспільство взагалі, і передусім на його основу - індивіда. Директивно змушували думати і діяти в заданому напрямку. Використовуючи монополію на друкарське право, більшовицька партія і радянська держава, спрямували пресу для дезорганізації інкодументства та позбавлення його можливості з відповідним розмахом агітувати. Але в цій ситуації, в порівняно дозованій частині демократії в умовах 1920-х років, селянство, особливо заможна і більш освічена його частина, вносило розмаїття у виборчий процес на селі, використовуючи як дозволені, так і свої класні форми впливу на формування місцевої влади.

Динаміка впровадження радянської виборчої системи на практиці прослідковується від провозниці до брутального

насадження в суспільстві. Практика впровадження в українську село в період революції і громадянської війни комуністичної системи і ідеології, передусім, прийшла до висновку про доцільність ідей розколу суспільства, яку намагався втілювати радянський режим продовж 1920-х років. Наочно це проявилось під час радянських кампаній на селі і виборів в першу чергу. Особливою деструктивною силою ця ідея набирала з часу впровадження надзвичайних заходів на селі. Радянський режим довів шляхом розколу селянства ідейно і матеріально, руками самого селянства втілювати свою найближчу та віддалену мету.

1. Переход к нзпу и советское крестьянство. - М.: Наука, 1967. - С. 402.
2. О.Б. Бриндак. Ликвідація більшовицькими політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-і роки ХХ століття. - Одеса: Астропринт. - 1998. - С. 22.
3. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 844. - Арк. 57.
4. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 506. - Арк. 90.
5. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 595. - Арк. 6.
6. Вісті ВУЦВКУ. - 1922р. - 10 вересня.
7. Комуніст. - 1922. - 2 жовтня.
8. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1459. - Арк. 55; Комуніст. - 1922. - 10 жовтня.
9. ЦДАГО України. - ф. 5. - Оп. 1. - Спр. 1110. - Арк. 248, 213.
10. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1451. - Арк. 14.
11. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1452. - Арк. 87.
12. Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР: В 2-х т. /Редкол.: А.Д.Скаба /відп. ред./ і ін. - Київ: Наукова думка, 1973. - Т. 1. - С. 215. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 2. - Спр. 2131. - Арк. 29.
13. ЦДАВО України. - ф. 1. - Оп. 2. - Спр. 2131. - Арк. 25. Отчет Центрального комитета коммунистической партии (большевиков) Украины и его отделов за период с VI по VII партконференции (декабрь 1921- март 1923). - Харьков: 1923. - С. 123.
14. Годовой отчет ЦК КП(б)У к VIII партконференции. - Харьков: 1924. - С. 96.

15. Бакуненко П.І. Українська РСР в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.) - Київ: Вид-во Київ. Ун-ту. - С. 83.
16. Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР... Т. 1. - С. 120.
17. Статистика України. Перевибори Рад України 1925/26 р. Ч. 1. Вип. 2. - Харків: Вид-во ЦСУ УРСР. 1926. - С. XXV.
18. Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР... Т. 1. - С. 122.
19. Шатов П.І. Зміщення сільських рад на Україні і пошкодження їх роботи в період завершення відбудови народного господарства. - УДЖ. - 1959. - №4. - С. 87.
20. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2335. - Арк. 55.
21. ЦДАВО України. - ф. 1. - Оп. 3. - Спр. 2424. - Арк. 59.
22. Там само. - Арк. 59 зв. 60.
23. Там само. - Арк. 60, 60 зв.
24. Там само. - Арк. 63 зв.
25. Там само. - Арк. 65.
26. Там само. - Арк. 65 зв.
27. Там само. - Арк. 67-68.
28. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2335. - Арк. 55.
29. От съезда к съезду: Материалы к отчету правительства на IV съезде советов СССР. - М.: 1927. - С. 86.
30. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2335. - Арк. 56.
31. Там само.
32. ЦДАВО України. - ф. 1. - Оп. 3. - Спр. 2424. - Арк. 47, 71, 87, 90, 103, 105, 108, 123, 174, 190, 224.
33. ЦДАВО України. - ф. 1. - Оп. 3. - Спр. 2424. - Арк. 285.
34. ЦДАВО України. - ф. 1. - Оп. 3. - Спр. 2424. - Арк. 79, 79 зв.
35. Там само. - Арк. 80.
36. Там само. - Арк. 26.
37. ЦДАВО України. - ф. 1. - Оп. 3. - Спр. 2150. - Арк. 1.
38. Державний архів Київської області (далі - ДАКО). - ф. 112. - Оп. 1. - Спр. 3557.
39. Там само. - Спр. 3018. - Арк. 51.
40. ДАКО. - ф. 112. - Оп. 1. - Спр. 3557. - Арк. 108.
41. Там само. - Арк. 108.
42. ДАКО. - ф. 112. - Оп. 1. - Спр. 3557. - Арк. 125, 129, 130.
43. ЦДАГО України. - ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2335. - Арк. 10.
44. Там само. - Арк. 56 зв., 57.
45. ДАКО. - ф. 112. - Оп. 1. - Спр. 3557. - Арк. 115.

46. ЦДАВО України. – ф.1. – Оп.3. – Спр.2424. – Арк.227.
47. Там само. – Арк.57зв.,62.
48. Шлихтер А.Г. Экономические проблемы строительства фундамента социализма. – М.: 1982. – С.75.
49. Малик Я.Й. Виродження радянського режиму в українському селі (1919-1920). – Львів: Ред. вид. відділ Львів. ун-ту. 1996. – С.3-78.
50. ЦДАГО України. – ф.1. – Оп.20. – Спр.3018. – Арк.22,46,47.
51. Там само. – Арк.48.
52. Там само. – Арк.51.
53. Там само. – Арк.54.
54. Там само. – Арк.57.
55. Там само. – Арк.58,62,64,67.
56. ЦДАГО України. – ф.1. – Оп.20. – Спр.2652. – Арк.31.
57. Там само. – Арк.37.
58. ЦДАГО України. – ф.1. – Оп.20. – Спр.2652. – Арк.59зв.; Спр.2951. – Арк.9,10.
59. Там само. – Арк.79.
60. ЦДАГО України. – ф.1. – Оп.20. – Спр.2893. – Арк.13-14; Спр.3018. – Арк.58.